

ע"ע בתוס' מגילה לב; ספר פרי צדיק ויקרא ו ו ח"ה לט"ו באב ה. ווע"ע בפרי צדיק פר' אחרי (ג) שתורה שבעל פה מועילה לזמר עריצים, שהיא רב חכמה' המתקנת רב כעס'. וזהו גמרא גמור – אף דלאידעמאיקאמר, זמורת אתה – מועילה להכרית ולזמור להחזיקה טובה ובימים ששונה העליונה.

דף קז

'המפיס מורסא בשבת; אם לעשות לה פה – חייב. אם להוציא ממנה לחה – פטור'. רוב הראשונים פרשו שהחיוב הוא משום 'בונה'. ואף על פי שאמרו (קמו.) כל פתח שאינו עשוי להכניס ולהוציא אינו פתח – תירץ רבנו תם שגם פתח זה עשוי להכניס אויר ולהוציא ליחה (תוס' ג. ד"ה ומפיס). והרמב"ם (י, יז) כתב שחיובו משום מלאכת 'מכה בפטיש'. רש"י כאן הביא את שתי האפשרויות. ובמנחת חינוך (מוסף השבת 'מכה בפטיש' ב) כתב לדינא שחייב שתיים, משום 'בונה' ומשום 'מכה בפטיש'. והולך כן לשיטתו בכמה מקומות, ואין הדבר מוסכם (ע"ע לעיל קב:).

ההתר להוצאת ליחה או להוציא קוץ הוא משום צער, אבל בלאו הכי אסור שהרי עושה פתח. [ומלאכה שאינה צריכה לגופה היא, ולכך פטור (כדלהלן בע"ב). ואולם הרמב"ם פסק משאל"ג חייב ואף על פי כן הביא התר דמפיס מורסא, וכבר בארו אחרונים דבריו בכמה פנים. וע' חדושי הגר"ח הל' שבת י; משנת ר' אהרן ה, יט; קהלות יעקב ב; אבי עזרי שבת י, יז].

ולכאורה יש לאסור להזריק זריקה בשבת אם לא במקום סכנה, שהרי הוא עושה פתח בגוף. אך יש מקום לומר שאין זה פתח כלל משום שהוא נסתם מיד, וגם אינו דומה למפיס מורסא שהוא רוצה בפתח ליציאת הליחה ואינו רוצה שייסתם מיד, משא"כ בהזרקה זריקה אינו חפץ בפתח, ונוח לו יותר שייסתם לאלתר.

וכל זה כמובן כאשר אין לחוש לאיסורים אחרים הכרוכים בהכנת הזריקה, או לאיסור 'חובל', וכגון שמזריק לשריר בענין שאין הכרח ליציאת דם. ועדיין צריך עיון בדבר. 'ודרכנו להחמיר אם לא במקום ספק סכנה. מכל מקום במקום צורך גדול יש לצדד להתיר' (עפ"י שבט הלוי ח"א סא, א וח"ח עט, א. וע"ש בה"ג צג, א – התר ניקוב כדורים למניעת התקפת אסטמא).

ובספר שמירת שבת כהלכתה (לב, נז–סב; לג, ז; לה, מ) פסק להתיר להזריק לשריר או לשיכבה התת-עורית, לחולה שאין בו סכנה. מה שאין כן זריקה לוריד שיש בה חשש איסור תורה משום הוצאת הדם, ואין להתירה אלא בחולה שיש בו סכנה או למניעת סכנה, כגון זריקת חיסון כאשר יש חשש שיחלה ויסתכן. [ואדם שנפצע וזקוק לזריקת חיסון אנטי-טטנוס, אם קרוב למוצאי שבת – ימתין, אבל אם לפי דעת הרופא אין לחכות עד מוצאי היום, אסור להשהות ההזרקה גם אם צריך לנסוע כדי לקבלה (וראה שם פרטים נוספים אודות החיטוי והכנת הכלים, ועוד)].

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב לו, כ) התיר להזריק זריקות לשריר או לשכבה התת-עורית. ואפילו לתוך הוריד מצדד להתיר. וכתב (שם סעיף יט) שאין התר להכניס את המחט למזרק עבור חולה שאין בו סכנה, משום 'תיקון כלי'. ודעת הגרשו"א להקל בדבר במקום הצורך (ע' מנחת שלמה ח"ב יג, א; שמירת שבת כהלכתה לג, ט ובהערה, ובתיקונים ומילואים לפרק לה הערה סג).

'כופין קערה על הנר בשביל שלא תאחוז בקורה'. בשלשה מקומות שמוזכרת הלכה זו (כאן ולעיל מג

ולהלן קכא) כתב רש"י: 'קערה של חרס'. וכן הוא ברש"י שעל הרי"ף, בר"ן במאירי ובפירושו הרב מברטנורא. ואולם הרמב"ם ושאר פוסקים ראשונים ואחרונים סתמו הדבר ולא פירשו חילוק לדינא בין קערה לקערה.

אמנם המשנה-ברורה (רעז, כב ובשעה"צ) כתב על פי דברי רש"י שאין התר אלא בקערה של חרס, אבל כלי של מתכת אסור משום שהמחמם את המתכת חייב משום 'מבעיר'. אם לא במקום שיכול לבוא לידי סכנת נפשות, שאז מותר בכל אופן.

מאידך, לענין הנחת קדירה ריקה על פי הכירה כדי שלא יקדיח תבשילו (או"ח רנג,ג), סתם המשנ"ב ולא הזכיר שאין התר אלא בקדירת חרס ולא מתכת. וצ"ע. אכן החזון-איש (לו,יא) כתב שאין התר אלא בקדירת חרס. וכלי פיירקס מותר, כדין כלי חרס (עפ"י הגר"ב קרליץ שליט"א בספר חוט שני ח"א קכט). וכן מובא בשם החזו"א (בספר גנוזי שערי ציון לגר"צ במברגר או"ח כב) שאין להניח בשבת כלי מתכת על מנורה כדי להחשיך החדר, גם אם מתכוונן להסירה לפני שתתחמם לכדי 'יד סולדת'.

[וכן נמצא בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג יג), לד"ק מדברי רש"י, אלא שכתב טעם הפוסקים שסתמו להתר, משום שדיברו באופן שמרחיק הכלי מן האש. ויש לשאול על כך, הלא כופה את הכלי כדי שלא תאחז האור בקורה א"כ משמע שהאש קרובה לקורה, ומדוע סתמו הדבר במקום שהיה לפרש. ועוד כתב בדברי מלכיאל שאף בשל חרס יש איסור מדרבנן כשהוא סמוך לאש, לדעת הרמב"ם והשו"ע. וצריך עיון כיצד נפרש את ההלכה הנזכרת, של הנחת קדירה של חרס על פי הכירה].

ובספר חדש האביב כתב שרש"י נקט אורחא דמלתא שסתם קערה של חרס היא, ולא בא להוציא קערה אחרת. ומבואר שנקט גם בדעת רש"י שמותר להניח אפילו קערה של מתכת. וכן האריך בספר קצות השלחן (קלד) – הן לענין כפיית כלי על הנר הן לענין הנחת קדרה ריקנית. ואולם דעת המשנ"ב והחזו"א לאסור כפיית כלי מתכת על הנר כאמור.

[ולענין הנחת קדירה ריקנית של מתכת שהחזון-איש אוסר, ומשמע מדבריו שיש מקום לחוש לאיסור תורה, משום 'חצי שיעור' – כמה פוסקים חולקים על כך וכתבו שבאופן שהמתכת לא תוכל להגיע לכדי שיעור בישול דהיינו שתיעשה גחלת (כדברי הרמב"ם פרק יב), אין איסור כלל. ע' מנחת שלמה (עמ"ב צג-צג בערה); אגרות משה או"ח ח"א צג ובח"ד עד 'בישול'; שו"ת שבט הלוי ח"א סו"י צא; שש"כ פרק א הערה ס] (עפ"י מנחת נתן להר"ג איינפלד שליט"א, לקוטים ו).

פרק ארבעה עשר

'שמונה שרצים'. על ההשערות השונות בויהוי שמונת השרצים המנויים בתורה – ע' בהרחבה בספר שיחת חולין (להר"א בן דוד שליט"א) חולין קכב.

'והחובל בהן חייב'. יש מפרשים משום תולדת 'שוחט', כי הדם הוא הנפש וכשמוציא הדם יש כאן 'נטילת נשמה' (עפ"י רש"י בלשון אחת; תוס' לעיל עה. ד"ה כי, ובכתובות ה: ד"ה דם; סמ"ג רמב"ן ור"ן. וכן מבואר בירושלמי (ע' כס"מ ח, ז בשם רמ"ך). וראה בבאור טעם זה בספר מגדים חדשים כאן ובקהלות יעקב כתובות ה). ויש אומרים משום 'צובע', כי העור נצבע בדם הנצרך (רש"י בלשון אחרת; ובב"ק לד סע"ב. וכשיצא החוצה ולא נצרך אין לחייבו משום 'צובע'. עפ"י ראשונים).

ואף לפי השיטה הראשונה שחיובו משום נטילת נשמה, אם רוצה בצביעת העור חייב אף משום 'צובע'.
וכן מובא בירושלמי (עפ"י רמב"ן ור"ן).

ויש אומרים שחיובו משום 'מפרק', והיא תולדת מלאכת 'הדש' (עפ"י רמב"ם ה,ז-ח. וכתב לפי זה ששיעור הדם היוצא כגרוגרת. וסובר שאין חיוב משום נטילת נשמה בהוצאת דם (עפ"י לחם משנה; מנחת חינוך 'הדש'. וע' אבן האזל שבת א,ה יב,א; קה"י שבת לח). ולפי השיטות האחרות, אין השיעור בכגרוגרת (שלטי הגבורים).

ישאר שקצים ורמשים – החובל בהן פטור – כל שלא יצא דם חוץ לגוף, אבל אם יצא הדם – ודאי חייב משום נטילת נשמה. בניגוד למינים שיש להם עורות, שאף בצרירת הדם ללא יציאתו חייב כאילו יצא, כי אלמלא העור שמעמידו היה פורץ החוצה (ר"ן ועוד, עפ"י חולין מז).

ומדברי הרמב"ם דייקו המפרשים שאפילו יצא דם החוצה פטור בשאר שקצים ורמשים, שהרי לדבריו החובל חייב משום תולדת 'דש', וטעם החילוק בין אותם שיש להם עור לאותם שאין להם, יש לומר שמלאכת הדישה אינה שייכת אלא בזרעים או בירקות שיש להם קליפה, לכך גם בתולדתה אינו חייב אלא אם הוציא הדם מדבר שיש לו עור (עפ"י תשובת 'ברכת אברהם' לר"א בן הרמב"ם, יח. וע"ע מגיד משנה שבת ת,ט; מנחת חינוך 'הדש' ז; רש"ש; קהלות יעקב לח).

(ע"ב) 'ואמר אביי הכי קאמר... אמר ליה רבא: הא למה שמנו חכמים קאמר...' ע' במצוין בסוטה ה ובכורות ד, בשיטות אביי ורבא.

'דאזיל בתר גישתא'. 'גישתא' – גישוש ומישוש היד. כלומר לפי קשיותו ורכותו של העור (עפ"י הערוך).

מהתוס' (ד"ה אמר שמואל) מבואר שאין הדבר תלוי במידת רכות העור דוקא אלא בהרגשת ממשות עור, כל שאין ניכרת ממשות עור במשמוש היד, אפילו הוא קשה, דין עורו כבשרו.

'אי הכי האי דברי רבי יוחנן בן נורי, דברי רבי יוחנן ומחלוקתו מיבעי ליה...' פירוש, מאחר שאמרנו שרבי יהודה הוא החולק על רבי יוחנן בן נורי לענין חבלה בשבת, אם כן יש לנו להעמיד הברייתא הקודמת כפשוטה, לענין שבת, ו'חכמים' החולקים שם היינו רבי יהודה, וצריך לומר 'דברי רבי יוחנן ומחלוקתו' (תוס' הרי"ד).

'הא הורגן חייב, מאן תנא – אמר רבי ירמיה: רבי אליעזר היא...' רבי ירמיה סבר שחכמים פוטרים בכל מיני שקצים ורמשים שאין להם גידים ועצמות, הואיל ואינם מתקיימים יותר מ"ב חדש לכך נחשבים כמתים, ואינם דומים לאילים מאדמים שהיו במשכן – לכך ההורגם בשבת פטור (עפ"י רמב"ן).

'מה אילים דפרין ורביין אף כל דפרה ורבה...' מבואר בסוגיא שהכינה אינה פרה ורבה, ואף רבי אליעזר המחייב את ההורג כינה, לא נחלק על כך. וכן הובא בשולחן ערוך ובכל הפוסקים, שמותר להרוג כינה בשבת. ואולם בספר פחד יצחק לרבי יצחק למפרונטי (שחי באיטליה לפני שלש מאות שנה בקירוב. מערכת 'צידה' כא:): צדד בדבר, שמא יש לנו להחמיר בדבר לפי הידוע מפי חכמי הטבע שגם הם פרים ורבים מזכר ונקבה. ואף כי אין לנו להקל כנגד דברי רבותינו משום מחקרי הטבע, אולי יש להחמיר. אך כאמור דעה זו יחידאית היא, ולא נתקבלה להלכה אלא מותר להרוג הכינה בשבת (וע' גם בשו"ת היכל יצחק לגר"י הרצוג או"ח כט שהסכים לכך. וע"ע בספר מאור ישראל).

כח

וע"ע מורה הנבוכים ח"א עב; משך חכמה נח ט,ט.

'ראיתי לרשום כאן מה ששמעתי בפירוש מפי קדשו של אדמו"ר (- הגרא"א דסלר) זצ"ל, כשנשאל על אודות דינים אחדים שהטעמים שניתנו להם אינם לפי המציאות שנתגלה במחקר הטבעי בדורות האחרונים, והרי הם עתה בגדר מה שהגמרא שואלת בכמה מקומות 'והא קחוינן דלאו הכי הוא'. שלש דוגמאות נידונו אז:

א. הא דיש דרוסה לחתול ולא לכלב, שהגמרא מסבירה שזה משום שהחתול מטיל ארס מציפורני ידיו.
 ב. הא דאין לשין המצות אלא במים שלנו, והטעם לכמה ראשונים (ע' או"ח תנה בט"ז סק"א), לפי שבלילה החמה מהלכת תחת הארץ ולכן אז המעיינות רותחין (פסחים צד:).

ג. הא דמותר להרוג כינה בשבת משום שהכינה אינה פרה ורבה (שבת קז:).

ואמר אדמו"ר זצ"ל שבאלו ובכיוצא באלו, לעולם אין הדין משתנה אף שלכאורה הטעם אינו מובן לנו; אלא יש לאחוז בדין בשתי ידים בין לחומרא בין לקולא (ודלא כדברי הר"י למפורנטי ז"ל ב'פחד יצחק' ערך צידה אסורה שרצה להחמיר שלא להרוג כינה בשבת כיון שנתברר בזמנו בלי שום ספק שכינים פרים ורבים ע"י זכר ונקבה ככל שאר בעלי חיים. ע"ש). והטעם, אמר אדמו"ר זצ"ל, כי את ההלכה ידעו חז"ל בקבלה מדורי דורות וגם ידעו מן הנסיון. למשל שדרוסת החתול עלולה יותר למות מאשר דרוסת הכלב, ושהמים הנשאבים מן המעיינות בבוקר חמים יותר. אבל בענין ההסברים הטבעיים, לא ההסבר מחייב את הדין אלא להיפך, הדין מחייב הסבר, והטעם המוזכר בגמרא אינו הטעם היחידי האפשרי בענין. ואם לפעמים נתנו הסברים שהם לפי ידיעת הטבע שבימיהם, חובה עלינו לחפש הסברים אחרים שבהם יתקיים הדין על מכונו לפי ידיעות הטבע שבימינו.

כך שמעתי מפי"ק זצ"ל; ועל פי יסוד זה ניתן לומר, למשל, שהארס שדברו בו חז"ל הוא חומר מרעיל הצבור בצפורני החתול מרקבון שיירי בשר מטרפיו הקודמים. ויש לציין שצפורני החתול שונות מצפורני כלב, כי צפורני החתול מורכבות משני חלקים וכשהחתול דורס על מנת לטרוף הוא פושט את הצפורן והיא נכנסת אל הבשר בעומק, וכשהוא שולפה, נשאר שם מן החומר המרעיל והוא מטריף. ופרטי הדין מתבארים בזה, דאיתא התם 'אין דרוסה אלא ביד, לאפוקי רגל דלא, אין דרוסה אלא בצפורן, לאפוקי שן דלא, אין דרוסה אלא מדעת...', ודוקא כשמכה בכעס (רש"י שם נב: ד"ה אבל), וכן 'בהדי דשליף שדי זיהריה'. כל זה מבואר לפי מה שכתבנו.

וכן במים שלנו, יש להסביר בקלות למה מים שלנו קרים יותר מאשר המים הנשאבים בבוקר מן המעיין, כי במשך הלילה האויר מתקרר מהר, ולכן המים שבכלים גם כן מתקררים, אבל הקרקע מתקרר לאט מחמת גודל החום שהצטבר בתוכו במשך היום, וממילא בבוקר מי מעיינות ששהו בתוך הקרקע עלולים להיות חמים יותר ממים ששהו בלילה באויר.

בענין הכינה ההסבר קצת יותר קשה, אבל הכלל ידוע שאין ההלכה מתחשבת אלא במה שמורגש לחושים, ולפי זה אולי ניתן לומר שמכיון שביצת הכינה היא קטנה מאד עד שלא היה ניתן לראותה כלל בתקופת מתן תורה, אין ההלכה מתחשבת עמה כלל והכינה נחשבת כמתהווה מן החומר שהיא גדלה בו וניזונית ממנו, ולכן היא נחשבת לבריה פחותה ואין בה דין נטילת נשמה. וכעין זה ניתן להאמר לגבי השרצים הגדלים בפירות, שהביצה שהטילה האם לתוך הפרי, שממנה נתהוו, אינה נראית כלל ונחשבת כאילו אינה במציאות, ולכן השרצים האלה נחשבים בהלכה כאילו נתהוו מן הפרי עצמו שגדלים בתוכו ומותרים באכילה כמו הפרי, כל זמן שלא שרצו על הארץ, שלזה יש ריבוי מיוחד (ספרא סוף שמיני). וכן כל כיוצא בזה.

וגם אם לא נמצא טעם הגון, נאמין באמונה שלמה שהדין דין אמת, ואל ה' ניחל שיאיר עינינו למצוא הסבר מתאים' (הרב אריה כרמל, בהערותיו למכתב מאלהו ח"ד עמ' 355).

כהסבר הזה, שאין ההלכה מתחשבת אלא בדבר הנראה לעין, ומשום כך נידונית הכינה כמי שאינה פרה ורבה, מובא בשם הגרשו"א זצ"ל, בהסכמת הגר"א נבנצל שליט"א לספר 'השתנות הטבעים בהלכה'. ושם הוסיף: 'ולולי דבריו, אחרי בקשת המחילה, נלע"ד להכניס שלנו אינם הכינים שעליהם דברו חז"ל, כמו שגם עכבר שחציו בשר וחציו אדמה אינו מוכר למדעני זמננו. והמדע הכופר סותר את עצמו אם מצד אחד הוא מקבל את דברי פסטר האומר ששום חי אינו נוצר מעצמו, ומצד שני את דרוין האומר שכולם נוצרו מעצמם. והאמת לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא רובם כדברי פסטר, אבל כגון הכינים והעכבר הנ"ל כדברי דרוין'.

וע"ע שם בגוף הספר עמ' קפב ואילך, וכן בסוף ספר מנוחת אהבה.

'איכא דמתני לה אהא; המפיס מורסא בשבת, אם לעשות לה פה – חייב. אם להוציא ממנה לחה פטור. מאן תנא, אמר רב יהודה אמר רב: רבי שמעון היא דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה פטור עליה. ואיכא דמתני לה אהא, הצד נחש בשבת...! המגיד-משנה (י, יז) פירש ששתי לשונות אלו חולקים זו על זו; ללשון אחת דברי רב מוסבים על משנת 'מפיס מורסא' (בעדיות ב, ה), אבל הצד נחש כדי שלא ישכנו, מותר אף לרבי יהודה לפי שאין עליה שם 'צידה' כלל. ולשון אחרת סוברת להפך, שמפיס מורסא להוצאת ליחה איננה בכלל 'מכה בפטיש' ומותר אף לרבי יהודה.

והרמב"ם פסק שמפיס מורסא מותר, וכן פסק להתיר צידת נחש שלא ישכנו. ואף על פי שפסק (בפ"א) כרבי יהודה שמלאכה שאין צריכה לגופה חייבים עליה – סובר הרמב"ם כלשון ראשונה, שדברי רב מוסבים על משנתו, אבל שתי ההלכות האחרות נכונות אף לרבי יהודה.

וע"ע: חו"א נ, ג; חדושי הגר"ח הלוי; בינת אדם; אבי עזרי שבת י, יז; קהלות יעקב ב; חדושי הנצי"ב לעיל ג ולהלן קכא; מאמר הגר"י אברמסקי, מובא בספר הזכרון על שמו, עמ' סו; בית ישי יא; שבט הלוי ח"ט סוס"י צ.

'השולח דג מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב... הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה – חייב... משום עוקר דבר מגידולו'. הרמב"ן פרש (עפ"י הסוגיא בבכורות כה ועוד, וכן כתב לשמוע מדברי הרמב"ם יא, א. וכ"כ הרשב"א. וכן דעת הרי"א. וע"ע זכר יצחק ח"ב מה, ב) שחיובו הוא משום נטילת נשמה ולא משום 'קוצר', שאין קצירה אלא בגידולי קרקע. ואמנם בירושלמי (ו, ב) אמרו שהמוציא דג מן המים, חייב משום 'קוצר' לפי שעוקר דבר מגידולו, אך שיטת תלמודנו אינה כן. עד כאן מהרמב"ן.

ובספר מנחת חינוך נקט בדעת הרמב"ם שחייב שתיים; משום נטילת נשמה ומשום קוצר (וכן נקט כהירושלמי לחייב משום קוצר, בים של שלמה (ביצה פ"ג) ומג"א תצו סק"ו).

ובתוספות הרי"ד כתב (וכן נקטו התוס' בע"ז כו. ד"ה סבר) שהמדלדל עובר במעי בהמה חייב משום תולדת 'גוון', שהיא מלאכה בבעלי חיים, שלא כ'קוצר'.

ואולם בשולח דג מן המים כתב הרי"ד בפסקיו, חיובו משום נטילת נשמה. ונראה דעתו שאין חיוב 'גוון' אלא בפעולת ניתוק עצם מעצם, ולא בנטילת חיות ללא ניתוק. מאידך משמע שסובר שאין חיוב נטילת נשמה בעובר, וחיובו רק משום 'גוון'.

והרמב"ן והרשב"א סוברים שאין חיוב 'גוון' בדלדול עובר – כפי שפרש החו"א (קלג, א) – שאין ענין גוון אלא בשיער וצפרנים שאינם גוף ממש אלא גדלים בגוף. או מטעם אחר: מפני שהעובר אינו מהודק לאם ואין זה דומה לגזיות צפרנים ושער או חיתוך יבלת. ע' תמורה לא; אגרות משה יו"ד ח"ב עד.

וע"ע: מהרי"ט אלגאזי הלכות בכורות פ"ג דף כה; דבר אברהם כד, ב; שו"ת דובב מישירים ח"א עה; זכר יצחק ח"ב מה, ב; קהלות יעקב שבת נ; שבט הלוי ח"א צה; ח"ד סוס"י עה; ח"ו צה.

יש מי שכתב שלפי הטעם המובא בירושלמי שחיובו משום 'קוצר', השולח דג חייב מיד, גם אם החזירו

למים טרם יבש כסלע, שהרי עקרו ממקום חיותו ומה תועיל החזרתו. רק לשיטת תלמוד שלנו שחיובו משום נטילת נשמה, אינו חייב אלא אם יבש כסלע (עפ"י רש"ש לעיל עג). אך יש אומרים שגם אם חיובו הוא משום 'קוצר', כל עוד לא יבש כסלע עדיין נשאר בחיותו ממקצת המים שבין סנפיריו, ואין זה נחשב עוקר דבר מגידולו (עפ"י שיירי העדה על הירושלמי. וכן צידד בהר צבי. והעיר שהרש"ל (מובא במג"א תצו,ו) תפס כדברי הירושלמי).

ומכל מקום כתבו הפוסקים שאסור להוציאו מן המים גם אם דעתו להחזירו מיד (ע' חות יאיר קסד). ויש אומרים שאסור הדבר מן התורה משום 'חצי שיעור' (ע' מחצית השקל שטז סק"ז). ויש חולקים (ע"ש בתהלה לדוד).

דף קח

'כל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב'. פירוש שהדיו סותם את הנקב וממלאהו. ואפילו אם נראה נקב דק כנגד השמש (עפ"י ב"ח ומג"א או"ח לב, יג וש"א. וכן סתם המשנ"ב. וכל שאין הקולמוס מרגיש בנקב כשעובר עליו, הוא הנקרא נקב שאין הדיו עובר עליו וכשר. ב"ח שם עפ"י מנחות לה). ויש מי שמחמיר בזה (ט"ז שם). היה הדיו יוצא מהעבר השני – פסול (עפ"י ירושלמי מגילה א, ט).

'אם יבא אליהו ויאמר אי פסקא זוהמא מיניה אי לא פסקא זוהמא מיניה'. יש מפרשים כפשוטו, אם פסקה ממנו זוהמתו לאחר עיבוד העור כשם שפוסקת זוהמא מעור הבהמה, שאין ריחו הראשון ניכר (וכן משמע בפירוש רבנו חננאל וברמב"ם (תפלין א, י) ובריטב"א ובמאירי).

וב'חדושי הר"ן' נטה מפירוש זה, שהרי אנו רואים בעינינו ואין צריך לאלוהו; 'והנכון, כשבא נחש על חוה הטיל זוהמא עליה ועל כל בריות שבעולם. ישראל שעמדו על הר סיני נפסקה זוהמא מהם (להלן קמו). ומן הבריות שהיו שם, חוץ מדגים שלא היו שם, ולהכי אצטריכי לאלוהו להודיענו אי פסקה או לא'. [ודאי כך היתה קבלה בידו, דכולם עמדו שם וזלת דגים שאין יכולים לזוז מן המים ליבשה'. שפת אמת. ועע"ש ובספר מגדים חדשים].

'אמר ליה שמואל לקרנא: גברא רבה קאתי ממערבא... זיל תהי ליה אקנקניה'. כלומר בדוק אם חכם הוא. ולפי שזו היתה אומנותו של קרנא, לבדוק היין שבקנקנים (כמפורש בכתובות פ"ג), לכך השתמש שמואל במשל זה (רמב"ן).

'מאן דמצערן לא לוקמוה ליה בני. וכן הוה' – שלא היו לו בנים אלא שתי בנות (חדושי הר"ן).

'... ונראה דכל הני דמצינו בגמרא אמוראי דקללו, היה הדבר חובה להיות כבוד התורה קבועה בלבבות ושלא יתרגלו בזלזול כבוד החכמים. וזהו הטעם דמגדין על כבוד הרב...

ובשבת ק"ח א' אמר רב יהא רעוא דתיפוק ליה קרנא בעיניה – אפשר דרב סבר דידעו שהוא רב, והיה מפורסם בבבל, ופעולת בחינה היא זלזול בכבוד התורה שהיה ראוי לירא ממנו כדין גדול הדור ורב מובהק, וכן אחר כך כשציערוהו אפשר דחשב שעשו כן בכונה מפני שקלל את קרנא, ואם ישתוק תרבה העזובה בכבוד התורה בקרב ישראל בכל ארץ בבל, ומה שנתקיימה קללתו הוא כעין שגגה שיצאה

- והרמב"ן פירש שכל שאין דרך בני אדם לקלקל הדבר בשביל אותו תיקון, כגון לחבול בשביל הוצאת דם לכלב – אין זו 'מלאכת מחשבת'.
- והרמב"ם (ח,ח) חילק בין חובל בבע"ח לחובל באדם מחמת כעסו, שזה חייב מפני שנחשב 'מתקן' אצל יצרו שהרי נתקרה דעתו ושככה חמתו בכך.
- ג. כתבו התוס': אף על פי שרבי אבהו מחייב בחובל ומבעיר לרבי שמעון אפילו אינו מתקן כלל, אינו חייב לר"ש אלא במלאכה הצריכה לגופה, כגון שחבל לצורך הוצאת דם לכלבו בדבר האסור בהנאה, שבאמת אין כאן תיקון אך לפי מה שסבר שמוותו, עשאה לצורך גופה [ודעת הרמב"ן שכל הבערה לצורך בישול או חימום נחשבת 'צריכה לגופה'. וכן מילה וכד']. אבל בלאו הכי – פטור. ואולם מדברי רש"י משמע שרבי שמעון מחייב בחובל ומבעיר הגם שאין צריך לגופה.
- ד. מבואר בגמרא שמילה בשבת, וכן הבערת פתילה לצורך מיתת בית דין, לדברי רבי שמעון הרי אלו בכלל 'מקלקלין' [אלא שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב] ולרבי יהודה נחשבים כתיקון, מפני שעושה כן לצורך מצוותו [והמצוה באה עם המלאכה ממש. ר"ת]. ויש לשמוע מדברי התוס' שאף לצורך מצוה דרבנן הרי זה 'תיקון' מדאורייתא (עפ"י באר יצחק או"ח ט). ואולם אבל הקורע על מתו לדברי הכל נחשב מתקן, כי ע"י הקריעה הוא מאפשר את לבישת הבגד (עפ"י תוס' קה: ד"ה הא).
- השוחט בהמה, וכן הקורע על מנת לתפור והמוחק על מנת לכתוב, וכיוצא באלו – לדברי הכל אינם בכלל 'מקלקלים', והרי הם אבות מלאכות שחייבים עליהם לכל הדעות.

דפים קו – קז

קסב. האם חייבים משום 'צידה' בפעולות דלהלן?

- א. המבריה חיות עופות או דגים, למגדל לבית לגינה לחצר ולביברים; הצדם מאותם מקומות.
 - ב. הצד צבי סומא, ישן, חיגר, חולה, וזקן.
 - ג. צד חגבים גזים צרעים ויתושים.
 - ד. צבי שנכנס לבית ונעל את הבית בפניו.
 - ה. נעלוהו שנים.
 - ו. תפס ארי בשבת.
 - ז. ישב האחד על הפתח ולא מילאהו, ישב השני ומילאהו.
 - ח. ישב האחד על הפתח ומילאהו, ובא השני וישב בצדו, ועמד הראשון והלך לו.
 - ט. נכנסה לו ציפור תחת כנפיו ואינו מניח לה לצאת.
 - י. הנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו.
- א. הצד צפור למגדל (= ארון) חייב. לבית – פטור. והעמידו בגמרא בצפור דרור, מפני שאינה מקבלת מרות ונשמטת בקלות לכך היא מחוסרת צידה גם בתוך הבית. ואולם בשאר עופות שהכניס לבית חייב, וכן הדין במכניסם לביבר מקורה.
- הצדם מתוך אותם מקומות; כל אלו שאינם נחשבים כניצודים, כגון צפור דרור בבית – הצדם משם חייב. וכל שהם ניצודים, כגון שאר עופות – הצד משם פטור.

- א. בשאר עופות אינו חייב אלא אם הכניסם לבית שחלונותיו סתומים (אחרונים, מובאים במשנ"ב שטו סק"ג). ויש מי שמצדד שאפילו יש בו חלונות קטנים וחורים ורעפים וכד', חייב (ע' בשבט הלוי ח"א קט עפ"י הדושי הר"ן, ע"ש). ובצפור דרור פטור בשמכניסה לבית גם אם אין בו חלונות. ויש אומרים שתלוי הדבר במחלוקת רבי יהודה וחכמים. ויש אומרים [בדעת רש"י] שאפילו לחכמים פטור (ע' ט"ז ופרי מגדים שטו, א; שבט הלוי שם).
- ב. לפי האמור יש ליהדר מאד במי שקנה עוף ועדיין לא הורגל העוף בביתו, ואירע שנכנס בשבת לתוך הכלוב – אין לסגור את דלת הכלוב, שהרי זו צידה גמורה (באור הלכה שטו, ה).
- ג. גם במקום שפטור מפני שאינו נחשב ניצוד, אסור הדבר מדרבנן. וכגון הכנסת צבי לביבר גדול. ועל כן ציפור דרור שנכנסה לבית, אעפ"י שאינה נחשבת כמי שניצודה, אסור לסגור את הפתח והחלון. אבל בזמן הצנה מותר לסגור אם כוונתו רק לכך ואינו רוצה בצידת הציפור, כיון שאין בדבר צידה מדאוריתא לכך מותר בשאינו מתכוין באופן זה (עפ"י חיי אדם, מובא במשנ"ב שטו סק"ה).

המבריה צבי לבית – חייב. לגינה ולחצר ולביברים – רבי יהודה פטור וחכמים מחייבים. ואמרו בגמרא שאפילו חכמים לא חייבו אלא בביבר קטן אבל בגדול פטור. איזהו ביבר קטן – כל שרץ אחריו ומגיעו בשחייה אחת, או: כל שצל הכתלים מגיע זה לזה (בכתלים מסוימים שהיה ידוע שיעורם. תוס'. וע"ע תורי"ד), או: ביבר שאין לו זווית ובליתות להישמט שם, זהו ביבר קטן. וכל שיש לו – זהו גדול. הרמב"ם (י, כ) הביא להלכה את שתי ההגדרות הראשונות בלבד. וע"ע בבאור שיטתו באריכות, בשו"ת ר"י מסלוצק יח.

וכן אמר רשב"ג: לא כל הביברים שוים. זה הכלל: מחוסר צידה (כגון שיש לו זווית להישמט, כנ"ל. עפ"י תוס'. וע"ע בביצה כג"כ) – פטור, שאינו מחוסר צידה – חייב. ואמרו בשם שמואל: הלכה כרשב"ג. הלכך מותר לצוד חיה ועוף ביום טוב מביברים קטנים וכד' שהרי הם כבר ניצודים ועומדים. חיה ועוף שברשותו והורגלו לבית וחוזרים לביתם בערב – מותר לצודם אם לא מרדו (שלחן ערוך שטו, יב ומשנ"ב). ויש אוסרים לצודם, ואם צד – פטור (רמ"א שם. ומדובר כשהם בחוף או בבית גדול שאינו יכול להשיגם בשחייה אחת. משנ"ב).

[מדברי התוס' והרא"ש בביצה משמע שאסור מדרבנן לצוד אווזים ותרנגולים. ופירש בספר שער המלך (שבת ב, ב) כוונתם כשמהלכים בחצר, אבל כשהם בתוך כלובם אין כאן צידה כלל ומותר (כמשמעות הברייתא בביצה כה)].

ובמקום צער בעלי חיים וחשש הפסד, יש להקל ולסמוך על דעת המתירים, כי גם לדבריהם אין כאן איסור תורה. וכן יש להקל איסור מוקצה בשביל צער בעלי חיים, אך אם אפשר לחכות עד הלילה אין להקל כלל (חזון איש נב, טז).

דגים שהבריחם לביבר (= ברכות מים); מבואר במשנת ביצה שאין זו 'צידה' להתחייב עליה מפני שעדיין הם מחוסרים צידה [הלכך אין צדים דגים מן הביברים ביום טוב, ואין נותנים לפנייהם מזונות]. יש מי שכתב עפ"י הירושלמי שאין צידה בדגים (ים של שלמה ביצה ג, ג). והמגן-אברהם (תצו, ו) דחה זאת. [ובתלמוד דידן מבואר שיש צידה בחלזון ובדגים, וכן פסק הרמב"ם. ע' מנחת חינוך 'הצד' ד].

ב. הצד צבי סומא וישן – חייב, לפי שעשויים להישמט כאשר חשים שבאים לתופשם. חיגר וזקן וחולה – פטור. והעמיד רב ששת בחולה מחמת תשישות, אבל מחמת חום – חייב.

בירושלמי אמרו שדוקא על צבי ישן חייבים ולא על שאר חיות. וכתבו אחרונים שמדברי הרמב"ם משמע שהוא הדין בשאר חיות (וכן פסק בא"ר. וע' משנ"ב ובאה"ל שטז, ב).
ואם הוא מורדם בצורה כזו שאינו מתעורר, נראה שלדברי הכל פטור. ולכאורה נראה שהמרדים חיה ואינו מתכוין כלל לצוד, אין זו צידה [אף למ"ד מלאכה שא"צ לגופה חייבים עליה] הגם שהביאם למצב שאינם מחוסרים צידה, שהרי לאחר זמן תקיף ותברת. ואם כשהיא רדומה יטלנה הוא או אחר לכאורה אין כאן צידה שהרי אינה מחוסרת צידה. אך אם הרדימה מתחילה ע"מ לקחתה, נראה שהיא תחילת פעולת צידה, עכ"פ. וצ"ע.

ג. הצד בשבת חגבים, גזים (/ חגזים – מין חגב. רש"י. וי"א מין דבורים מדבריות. ע' ערוך), צרעים ויתושים – חייב. דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: כל שאין במינו ניצוד (כגון צרעים ויתושים שאין בהם צורך (רש"י). ויש סוברים שגם חגבים אין במינם ניצוד. ע' מאירי. וכן דייקו מהרמב"ם י"ט. ע' שירי קרבן יד, א. וכן נחלקו הדעות לענין דבורים. עב"י שטז; באר יצחק או"ח טו, ב) – פטור.

וכן נחלקו בדבר רבי אליעזר ורבי יהושע (קו:), האם חייבים על דבר שאין במינו ניצוד. מרש"י (קו. ד"ה שלא) נראה לדייק שתלוי הדבר במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון אודות מלאכה שאינה צריכה לגופה. ואולם התוס' והרמב"ן חולקים וסוברים שלפי הדעה הפוטרת בדבר שאין במינו ניצוד, הוא הדין אם צד לצורך פטור, ואף לרבי יהודה.

בברייתא אחרת שנו, הצד חגבים; בשעת הטל – פטור (לפי שעיניהם מתעוררות). בשעת השרב – חייב. אליעזר בן מהבאי אומר: היו מקלחות ובאות (-) הרבה ביחד, שמזומנות ליקח) – פטור אפילו בשעת השרב.

לענין צידת חרקים לכתחילה במקום צער – ע' להלן קו.

ד-ה. צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו (-) הגיף הדלת, בענין שאין הצבי יכול לברוח. פוסקים) – חייב. נעלו שנים – פטור. לא יכול אחד לנעול ונעלו שנים – חייבים. ורבי שמעון פוטר. והלכה כדעה ראשונה (או"ח שטז). וע"ע לעיל צב-צג בדיני 'שנים שעשאוה'.

ו. אמר רבי ירמיה בר אבא אמר שמואל: הצד ארי בשבת, אינו חייב עד שיכניסנו לגורזקי (= כולב) שלו (כי תפיסתו אינה צידה המחייבת, שכשכועס משחית והולך. רש"י).

ז. צבי שנכנס לבית; ישב האחד על הפתח ולא מילאהו, ישב השני ומילאהו – השני חייב.

ח-ט. ישב הראשון ומילאהו, ובא השני וישב בצדו, אעפ"י שעמד הראשון והלך לו – הראשון חייב והשני פטור ומותר לפי שהדבר כבר ניצוד ושמור.

א. גם לכתחילה, מותר לו לשני לישב בצדו של הראשון על דעת שיהא הצבי שמור כשהראשון ילך (פוסקים).

ב. הכרעת כמה אחרונים דלא כמגן-אברהם, שאין התר אלא כשהשני נשאר במקומו כמקודם וכשהלך הראשון ממקומו לא היה מצב שהפתח פתוח, כגון שהראשון נכנס פנימה וכדו', אבל אם כשהראשון הלך הוצרך השני לזוז מן הפתח – אסור לו לשוב ולסותמו, שהרי עושה מעשה צידה (עפ"י משנה ברורה שטז סק"ה).

בדומה לזה אמר רב: נכנסה לו ציפור תחת כנפיו – יושב ומשמרה עד שתחשך, ואין צריך לפתוח לו פתח להימלט.

א. אסור לו ליטלה בידו, משום 'מוקצה' (פוסקים).

ב. ישב במזיד בפתח – אסור לו ליהנות ממעשיו לעולם, כדין 'מעשה שבת'. ישב בשגגת שבת או שגגת מלאכה, כגון שחשב שמותר הדבר – יש להסתפק אם כשנודע לו חייב להסתלק מן הפתח אם לאו. ויש לדייק מדברי הראשונים שאסור לישב כשנודע לו (עפ"י באור הלכה שטה, ד"ה ישב).

ג. חיה או עוף שנלכדו במצודה וכדו' – מותר לפתוח המצודה כדי לשחררם, ובלבד שלא יגע בהם (משנה ברורה שטו סק"ח). ובערוך השלחן (שם י) כתב שאסור הדבר מדרבנן, משום 'מקלקל'. ומובא בשם פוסקי דורנו שנוהגים לקהל בדבר (עפ"י 'דברי חכמים' 348).

י. הנועל את ביתו לשמרו, ונמצא צבי שמור בתוכו – פטור, ואין כאן איסור.

דעת הרשב"א שמותר אף לכתחילה לנעול ביתו כדי לשומרו הגם שידע שיש שם צבי, ואפילו אם מתכוין לנעול בעדו וגם בעד הצבי. והר"ן חולק וסובר שאם יודע שיש שם צבי, אפילו אינו מתכוין לצודו – אסור לנעול, אלא שאם נעל הבית לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו – אינו חייב לפתוח הבית. וכן אם דלת הבית מגופה, מותר לו לנעלה. וכן אם היה הצבי קשור בתוך הבית, מותר לו לסגור את הבית, וגם אם אחר כך הותר הצבי אין צריך לפתוח את הבית. והסכימו הפוסקים לדברי הר"ן.

פרק ארבעה עשר; דף קז

קסג. שרצים ורמשים שונים – מה דינם לענין ההלכות דלהלן?

א. צידה בשבת.

ב. חבלה בהם בשבת; הריגתם.

ג. טומאת עורותיהם.

א. שמונה שרצים האמורים בתורה (החלד והעכבר והצב למינהו. והאנקה והכח והלטאה והחמט והתנשמת)

– הצדן בשבת חייב. ושאר שקצים ורמשים, הצדן לצורך חייב ושלא לצורך פטור.

ואינו חייב עד שיתכוין בפירוש לצורך, אבל בסתם – אינם ניצודים לצורך, שלא כשמונה

שרצים [שאינם מזיקים. ערמב"ן] סתם צידתם לצורך עורותיהם (תוס').

וזהו כדעת רבי שמעון, אבל לרבי יהודה המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה, חייב אף בשלא לצורך

(רב יהודה אמר רב).

רוב הפוסקים נקטו הלכה כרבי שמעון. והרמב"ם פסק כרבי יהודה לחייב על מלאכה שאינה

צריכה לגופה.

דבר שאין במינו ניצוד – נחלקו תנאים (חכמים ור"מ; ר"א ור"י) אם חייבים עליו אם לאו, כגון יתושים צרעים

או פרעושים (וכנ"ל קו).

ונקטו הפוסקים [דלא כמשמעות דברי רש"י] שאפילו צדן לצורך פטור לאותן דעות.

הצד נחש; אם לרפואה (וכדומה) – חייב, שהרי זו צידה לצורך. ואם כדי שלא ישכנו – פטור (שאינה צידה הצריכה לגופה), וגם מותר לכתחילה. כיוצא בזה שנינו: כופים קערה על עקרב שלא יישך. ע"ע להלן קכא].

א. גם פרעוש הנושך מותר לצודו [אך לא להורגו] משום צער כדי להשליכו מעליו, אבל בענין שאינו ירא שינשכנו אסור ליטלו אך יכול להפילו מעליו (עפ"י תוס' ור"ן, וכ"ה בשו"ע שטז, ט. ואם אינו על בשרו אלא על בגדו מבפנים – יש דעות בדבר, ומהנכון להחמיר לכתחילה שלא לצודו בידו ולזרקו. ע' משנ"ב ס"ק לו ושעה"צ).

ב. בעל המאור צדד שלהלכה אסור לצוד נחש שלא ישכנו, כי מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה. ואולם רוב הפוסקים פסקו כרבי שמעון. ואף הרמב"ם שפסק כרבי יהודה, התיר (יא, כה) צידת נחש ודומיו.

ג. נחש שהכיש, מותר לצודו בשבת כדי לדעת טיב הטיפול בנפגע. והוא הדין לצוד כלב שנשך, לדעת אם הוא נגוע בכלבת [שהטיפול בנושך ללא צורך, יש בו משום סכנה. ויש לברר המציאות בכל מקום וזמן]. ואפילו אם אינו נגוע בכלבת היא מותר לצודו למניעת הזק הרבים, אם יש לחוש שיישך שוב (עפ"י שמירת שבת כהלכתה מא, כג ובהערה).

ב. אין החובל חייב אלא על חבורה שאינה חוזרת, כגון שנצרך הדם ואף על פי שלא יצא החוצה. ודוקא במינים שיש להם עורות, אבל שאר מינים אינו חייב.

יצא הדם חוץ לגוף – חייב בכלם (מפרשים, עפ"י חולין מו). ויש אומרים בדעת הרמב"ם שבכל אופן פטור.

שמונה שרצים שבתורה; לדברי רבי יוחנן בן נורי, יש להם עורות והחובל בהם חייב, וכן סתמה משנתנו. לדעת שמואל (וכן היא מסקנת הסוגיא בחולין. רשב"א ור"ן), חכמים חולקים וסוברים שלא כל השמונה יש להם עורות להתחייב על חבלתם בשבת אלא אותם ארבעה שמנאום חכמים; אנקה, כה, לטאה וחומט. ולדעת רב, גם חכמים מודים לענין חבלה בשבת שחייב בכלם.

לדברי רבי יהודה, אין החובל חייב באנקה בכח ובחומט, שאין עורם עבה וניכר כבשאר. שאר שקצים ורמשים שאין להם עור הנפרד מן הבשר – החובל בהם פטור (כל עוד לא יצא דם החוצה). אבל ההורגם חייב משום נטילת נשמה (כדברי רב יוסף). ורבי ירמיה סבר שאינו חייב אלא לרבי אליעזר, אבל חכמים פוטרים בכל שקצים ורמשים שאין להם גידים ועצמות, שאינם מתקיימים י"ב חדש (עפ"י רמב"ן ועוד).

ההורג כינה בשבת; רבי אליעזר מחייב, כהורג גמל. וחכמים פוטרים לפי שאינם פרים ורבים בדומה לאילים שהיו במשכן, אבל ההורג פרעוש וכדו' – חייב לדברי הכל.

א. בזיהוי ה'כינה' נחלקו הראשונים, אם היא השחורה הקופצת (ר"י מאורליניש), או הלבנה הרוחשת בסמרטוטי בגדים (רבנו תם. בתוס' יב. ועוד). וכן נחלקו הראשונים אודות פרעושים המתרבים בעפר, אם חייבים עליהם אם לאו.

ב. הריגת כינה מותרת אף לכתחילה (שו"ע שטז, ט). ויש מי שכתב לאסור (עפ"י פחד יצחק). לדעת המג"א (שטז סק"כ), כל רמש שאינו פרה ורבה כבע"ח גדולים מותר. ויש סוברים שלא התירו לכתחילה אלא בכינה, אם משום צער ומאיסות או מפני שמתהווה מהזיעה, משא"כ ברמשים המתהווים בפירות רקובים או בגללים (עפ"י משנ"ב שטז סקמ"א ובאה"ל).

ג. כתבו פוסקים אחרונים להתיר להוריד את המים ממייתקן 'ניאגרה', גם כאשר נמצאים שם

זובים וחרקים שקרוב לודאי שימותו על ידי הורדת המים. ואף על פי שאסור להמית בשבת חרקים אלו מן התורה, וגם כאשר אינו צריך להם קיימא לן לאסור אפילו במקום צער [שלא כשיטה המובאת במרדכי להתיר הריגת בעלי חיים המצערים לרבי שמעון], כאן אינו מתכוין להרגם ואפשר שאין כאן 'פסיק רישיה', ועוד יתכן שבעיקרה היא פעולת היתר וההריגה נעשית ממילא, וגם אפשר שהוא כ'גרמא', ועוד טעמים – הלכך יש להתיר משום כבוד הבריות (כן נקטו בשו"ת מנחת יצחק ובשו"ת שבט הלוי ח"ו צד).

ג. לדעת רבי יוחנן בן נורי, שמונה שרצים שבתורה עורותיהם חלוקים מבשרם ואינם מטמאים כמוהו. והכמים אומרים: ארבעה מהם עורותיהם כבשרם לטמא; אנקה, כת, לטאה וחומט (הטמאים – לרבות עורותיהם כבשרם). ולדעת רב (בחולין קכב, שלא כדעת התנא שם), גם התנשמת עורה כבשרה. לדברי רבי יהודה, הלטאה כיון שעורה עב – אין עורה כבשרה.

קסד. מה דינם של:

א. השולה דג מן הים בשבת.
ב. המושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה.
ג. התולש כשות מעל גבי מיני קוצים; התולש פטריה הגדלה על שפת הדלי.
א. אמר שמואל: השולה דג מן הים, כיון שיבש כ(גודלה של מטבע) סלע – חייב (משום נטילת נשמה). אמר רבי יוסי בר אבין: ובין סנפיריו. אמר רב אשי: לא יבש ממש אלא שעושה ריר.
אם הדג מחוסר צידה – חייב משום 'צידה' אפילו לא יבש, או כגון שהוציאו מים לספל מים (עפ"י תוס' רמב"ם. והובא במשנ"ב שטו סק"ד). ומהרש"ל כתב עפ"י הירושלמי שאין צידה בדגים. והמגן אברהם דחה דבריו.

ב. אמר שמואל: הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה – חייב. מה טעם, משום שעוקר דבר מגידולו.
א. יש מי שכתב בדעת הרמב"ם שחייב שנים; משום נטילת נשמה [אם מת] ומשום 'קוצר' (עפ"י מנחת חינוך. וכן נקטו מהרש"ל ומג"א לחייב משום 'קוצר'. וע"ע שבט הלוי ח"ז צה. ואפשר אפילו לא מת חייב משום קוצר. עפ"י ספר קובץ על הרמב"ם יא, א). ואולם הרמב"ן והרשב"א נקטו בשיטת תלמוד דידן וכן בדעת הרמב"ם [דלא כהירושלמי], שאין קצירה אלא בגידולי קרקע ואינו חייב אלא משום נטילת נשמה. ויש אומרים שחייב משום 'גוזז' [ואם כלו לו חדשיו שכבר פסקו גידוליו – אינו חייב. עפ"י תוס' ע"ז כו.].
ב. החותך בשר או עור מן החי; יש מי שכתב שחייב משום עוקר דבר מגידולו [קוצר' או 'גוזז' כנ"ל], ואף במי שאין חיותו גמורה כגון ילוד שנולד לשמונה חדשים וכד' (עפ"י עמודי אור צו, ז-ח).

ג. התולש כשות (= צמח שמכניס ממנו בירה) מעל מיני קוצים (= צמח 'פונדקאי' שהכשות נכרך עליו ויונק וגדל ממנו), וכן התולש פטריה ממקום גידולה, אף על פי שהוא תלוש, כגון פטריה הגדלה על שפת הדלי – חייב, משום שעוקר דבר ממקום גידולו הטבעי.
א. הרמב"ם כתב עשבים הגדלים על שפת הדלי.

ב. יש מי שכתב שכמהין ופטריית נחשבים 'גידולי קרקע' לענין מלאכות שבת המצריכות גידולי קרקע (עפ"י אגלי טל 'דש' סק"ג עפ"י רש"י ור"ח בסוגיתנו). וכן גידולי עציץ שאינו נקוב (שם. וע' שבט הלוי ח"ז צה).

דף קח

קסה. על אלו עורות נכתבים התפלין, ועל אלו אינם נכתבים?

כותבים תפלין על גבי עור בהמה טהורה או חיה טהורה (למען תהיה תורת ה' בפיך – ממין המותר בפיך), בין עור שחוטות בין של גבלות וטרפות.

עור של עוף טהור, אמר רב הונא: כותבים עליו תפלין ואעפ"י שיש בו נקבים דקים, כמו שאמרו במערבא: כל נקב שהדיו עובר עליו – אינו נקב. [ואף על פי שנחשב 'עור', אין צריך להפשיטו מעולת העוף כשאר קרבן הטעון הפשט, שהכשירו הכתוב להקטרה (בכנפיו)].

יש מי שצדד שעור של עוף אינו כשר אלא בשחוט (רא"מ הורביץ). אך משמעות הפוסקים אינה כן.

עור של דג – ספק אם כותבים עליו תפלין אם לאו, ולא ייפשט הדבר עד שיבוא אליהו ויאמר אם פסקה זוהמה ממנו אם לאו.

מבואר בסוגיא שאין כותבים אלא על העור, לא על הבשר ולא על שאר דברים (כמוש"כ התוס' עט: ומקור הדבר מהלכה למשה מסיני. עפ"י דו"ח רעק"א. וע' בשו"ת משיב דבר ח"א סו"י ד).

א. נראה שלא פסול בלבד יש בתפלין הכתובים על עורות טמאים, אלא אף איסור יש בדבר, לכתוב תורת ה' במין האסור באכילה (עפ"י מנחת חינוך תלו, ט ע"ש).

ב. נחלקו אחרונים האם מותר לכתוב ספר תורה מדיו העשוי מין נסך אם לאו, שמא יש להשוותו לגבלות וטרפות שמותר, או שמא משום שע"ו הוקשה למת אסור (ע' בכור שור; דובב מישרים ח"ג

סו"י מא).

קסו. א. האם מותר לעשות מי מלח בשבת וליתן בהם אכלים, או ליתנם לתוך התבשיל?

ב. האם מותר בשבת ליתן על העין משקים שונים בשביל רפואה?

א. לדברי חכמים, אין עושים מי מלח מרובים ('הילמי') אלא מועטים, וטובל בהם פתו ונותנם לתוך התבשיל (אבל כשעושה מרובים נראה כמעשה חול, כמי שרוצה לעשות כבשים. רי"ד). ולרבי יוסי (כפי שהסיק רבה דלא כרב יהודה. וכן אמר רבי יוחנן), אפילו מועטים אסור מפני שהוא כמעבד, שמתקן את המאכל כדי שיתקיים. אבל אם נותן מתחילה שמן עם מלח, או שמן עם מים – מותר, שאו תש כח המלח, ובלבד שלא יתן מתחילה מים עם מלח.

א. הלכה כחכמים (ראשונים, עפ"י עירובין יד). ומותר להכין אף לצורך סעודה אחרת בשבת, אך לא לחול (משנ"ב שכא סק"א). ויש אוסרים (שו"ע הגר"ז שם ג עפ"י המג"א).

יש מי שאומר שאין איסור אלא אם עושהו כדי ליתנו לכבשים, שדומה לעיבוד עורות [אעפ"י שמן התורה אין עיבוד באכלין], אך אם כוונתו לחלקו וליתנו בכמה תבשילים מותר (תוספת שבת). אבל בספר אליה רבה אוסר, וכן משמע במאירי שלא התירו אלא מעט מפני שניכר שאין עושה אלא לצורך שעה, משא"כ במרובה יסברו הרואים שעושה לצורך חול (עפ"י משנ"ב שכא סק"ט).